

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans”

Redactie: Parkstraat 44, Zaandam

Administratie: Jan Bestevaerstraat 2, Koog aan de Zaan

Verschijnt 3-maandelijks

Maart 1972 No. 41

De Zaanse Schans het Colonial Williamsburg van ons land?

De „Vrienden van de Zaanse Schans”, die allen ons schilderachtig buurtje een goed hart toedragen en niets liever willen, dan dat het nog verder met mooie oude panden wordt uitgebreid, zoeken, als het aan een buitenstaander moet worden beschreven, onwillekeurig naar iets soortgelijks dat hiermee is te vergelijken.

Na de terugkeer van wethouder D. Metselaar en V.V.V.-directeur D. Breeuwer uit de Verenigde Staten, waar onder meer „Colonial Williamsburg” werd bezocht, wordt dit bijna drie eeuwen oude en schitterend gerestaureerde historische stadje maar al te graag als evenknie genoemd. Mijns inziens ten onrechte.

Toegegeven dat daar een deel van de huizen en openbare gebouwen weer van de grond af werden (en nog worden) opgebouwd. Dit gebeurt echter op de plaats waar vroeger een identiek pand heeft gestaan en zo mogelijk wordt daarbij van de fundamenten gebruik gemaakt, waarvan altijd nog wel iets is overgebleven. Bovendien begint men daarmee niet eerder dan dat, na soms jarenlang speurwerk, voldoende aanwijzingen zijn gevonden om dit op een verantwoorde wijze te kunnen doen. Anderzijds was een groot aantal huizen nog aanwezig, die soms alleen een grondige restauratie – en dikwijls het verwijderen van latere „verfraaiingen” – vroegen, om de oorspronkelijke vorm en indeling te herkrijgen.

Zeker, er zijn nog wel meer punten van overeenkomst, bijvoorbeeld dat in beide gevallen met een van te voren opgezet bouwplan wordt gewerkt.

In 1698 tekende de toenmalige gouverneur van de engelse kolonie Virginia, Francis Nicholson, het ontwerp voor Williamsburg. Heel bewust stond daarbij de functie van nieuwe hoofdstad voor ogen, omdat Jamestown, de oorspronkelijke regeringszetel aan de kust, te warm onder de voeten was geworden.

Dat voor het nieuwe bestuurscentrum juist deze plek werd

uitgekozen lag voor de hand. Al enkele malen was men gedwongen geweest naar het toen nog „Middle Plantage” gheten plaatsje uit te wijken, dat in 1632 als versterking tegen de indianen werd gesticht. Eerst als kleine onbetekenende nederzetting beschouwd, bleek deze zoveel levensvatbaarheid te hebben, dat er in 1683 al een royale kerk, Bruton Parish Church, en in 1694 zelfs een theologische hogeschool, de College of William and Mary, werd gevonden. Op welk een aanzien deze inrichting voor hoger onderwijs zich kon beroemen, blijkt wel uit het feit dat voor het in baksteen opgetrokken gebouw de aanwijzingen van niet minder dan Sir Christopher Wren werden gevolgd! Het is dan ook niet te verwonderen dat voor het stadsplan deze twee bouwwerken als uitgangspunt werden genomen. Veel vrijheid van bouwen had men echter niet, want bij het optrekken van de woonhuizen had men zich aan een groot aantal bepalingen te houden, waardoor deze woningen, in al hun verscheidenheid, een opmerkelijke eenheid vormden.

Voor het plan van architect J. Schipper van de Zaanse Schans, dat nog niet zoveel tientallen, als dat van Williamsburg honderdtallen jaren oud is, werd echter een nog nimmer bewoond stuk grond gekozen. Dit leende er zich namelijk bij uitstek toe om er een aantal elders gebouwde panden naar over te brengen, die anders, ondanks hun historische en architectonische waarde, onherroepelijk verloren zouden gaan. Het typische wegenplan van de meeste oude Zaan-dorpen, waarbij de huizen en aan de buitenzijde van een dijk, en binnendijs langs de hierop min of meer loodrecht aansluitende paden werden gezet, met daartussen en dieper in het veld meestal nog enkele molens, kon hier, met het aanwezige buitendijs land, de dijk en dijksloot en het daarachter gelegen polderland zonder veel moeite, ja eigenlijk vanzelfsprekend worden gerealiseerd. Maar hoe mooi de al gereedgekomen huizen ieder voor zich ook zijn en met hoeveel zorg zij naast elkander zijn geplaatst, kan door de ver-

schillende stijlen die hier (bewust) zijn vertegenwoordigd, onmogelijk van eenzelfde eenheid als in Williamsburg worden gesproken.

Vergelijking op historische gronden

Ook op historische gronden gaat de vergelijking niet op. Door het Capitool, waar tweemaal per jaar de volksvertegenwoordiging bijeen kwam en vooral door de College of William and Mary, waaraan al spoedig een juridische faculteit werd toegevoegd, was Williamsburg het punt waar de intelligentia van heel de kolonie elkaar geregeld ontmoette. Behalve de interne belangen werden er, buiten de zittingen, de wereld- zowel als de koloniale politiek van Engeland met kennis van zaken besproken. Het was hier dat Patrick Henry zijn beroemde redevoering hield, die in Boston het eerste openlijk verzet tegen de engelse regering ten gevolge zou hebben. Het was hier dat de „Bill of Rights”, de Amerikaanse grondwet, de eerste vorm kreeg, om in 1776 te Philadelphia, tijdens het 3e congres van de engelse koloniën in noord Amerika, na enkele wijzigingen te worden aanvaard. Met deze daad hadden zij zich van Engeland losgemaakt en zijn de Verenigde Staten van Amerika, als zelfstandig land, een realiteit kunnen worden.

Inderdaad heeft de versterking waaraan de Zaanse Schans de naam heeft te danken een, hoewel zeer bescheiden, rol in de vrijmaking van ons land gespeeld; per slot van rekening kan deze schans er zich op beroemen de enige in de Zaanstreek te zijn, die nimmer in spaanse handen viel. Maar de eerste stappen om zich van het spaanse juk te bevrijden waren al veel eerder, elders genomen. Als bewoners van dorpen op het platte land, waar men practisch geen politieke zeggenschap had, was bij de doorslaggevende besluiten waarschijnlijk zelfs geen enkele Zaanster betrokken en ook zonder de Zaanse Schans, mogelijk iets later, zouden de Zeven Provinciën der Verenigde Nederlanden wel tot een politieke eenheid zijn geworden.

In financieel opzicht is werkelijk ieder spoor van overeenkomst zoek. Wat is het voor het bestuur van de Stichting „De Zaanse Schans” niet een voortdurende worsteling om van particulieren en overheid zoveel bij elkaar te brengen, dat tenminste de allerbeste voorbeelden van oud-zaanse architectuur naar hier kunnen worden overgebracht; veel fraais blijft echter gedoemd voor altijd te verdwijnen, omdat het plafond van de mogelijkheden al dubbel en dwars is bereikt. De „Vrienden van de Zaanse Schans” doen wat zij kunnen en desondanks is de hulp die door ons wordt geboden meestal slechts als een druppel water op een gloeiende plaat!

Williamsburg met een financiële ruggegraat

Toen echter in 1922 het besluit viel Williamsburg in de oorspronkelijke staat terug te brengen, wat niet alleen de restauratie en wederopbouw van een aantal oude, maar ook de afbraak en vervanging elders van nog veel meer nieuwere panden (van na 1800) betekende, was het één man John Rockefeller Jr. die op zich nam de kosten van dit alles te dragen en die in de loop der jaren daarvoor zo'n 65 000 000 dollar op tafel heeft gelegd¹⁾. Toen was „Colonial Williamsburg”²⁾ dan ook zo ver dat het zichzelf kon bedruipen en zelfs uit eigen middelen nog eens \$ 10 000 000 heeft geïnvesteerd om, aan de hand van recente vondsten, het stadje steeds verder te completeren en te perfectioneren.

En daarmee raken wij naar mijn mening de kern van de zaak. Voor Colonial Williamsburg is een exploitatie mogelijk die

voor de Zaanse Schans ten ene male onhaalbaar is. Williamsburg werd als hoofdstad geprojecteerd, terwijl de Zaanse Schans hooguit de functie van een buurtschap werd toegedacht; hier was uit de aard der zaak geen behoefte aan openbare gebouwen, noch aan een uitgebreide winkelstand. Had het vroeger inderdaad eens bestaan, dan hadden ambachtslieden hier nog geen droog brood kunnen verdienen. Evenals de Zaanse Schans is het oude, gerestaureerde deel van Williamsburg voor een ieder toegankelijk en wordt het merendeel van de huizen normaal bewoond, zij het dan dat deze daar voor de employees van Colonial Williamsburg zijn gereserveerd en deze restrictie voor de bewoners hier niet bestaat. Ook de vele winkeltjes en werkplaatsen, waar allerlei vormen van handwerk worden beoefend, staan voor iedereen open en tussen het werk door is men gaarne bereid het gemaakte tegen een alleszins redelijke prijs te verkopen. Om onder voortreffelijk geïnformeerde leiding de openbare gebouwen en enkele woonhuizen te kunnen bekijken moet echter eerst voor ongeveer f 10.—, in het Informatie Centrum, een dagkaart worden aangeschaft. In dit Centrum is bovendien alle mogelijke literatuur over Colonial Williamsburg verkrijgbaar en wordt een uitgelezen keur van dia's en briefkaarten verkocht. Hier kan op werkelijk iedere vraag over het project een antwoord worden gegeven of anders binnen de kortst mogelijke tijd worden opgezocht en het is ook hier dat ieder uur gratis een film wordt vertoond, waarin de rol van Williamsburg in de vrijmaking van het land zo duidelijk naar voren wordt gebracht, dat men zelfs bij het eerste aanschouwen van de diverse gebouwen, deze al met andere ogen beziet.

Ik heb niets dan lof voor wat er op de Zaanse Schans in de koepel van de V.V.V. wordt gepresteerd, maar het kan niet anders dan een fractie wezen van wat het Informatie Centrum met een staf van experts te bieden heeft. Hoe kan het ook anders, want daarvoor heeft men de beschikking over een hall, waarin „de Walvis”, vleethuis inclus, misschien wel driemaal kan worden ondergebracht.

Onbedoeld een toeristische attractie

Ook Colonial Williamsburg is onbedoeld een toeristische attractie geworden, waarbij het het grote voordeel had een aantal bezienswaardigheden binnen de grenzen te hebben, waardoor de liefde voor de geschiedenis van het eigen land onwillekeurig wordt gestimuleerd. Wat men er van heeft gemaakt is toeristen-industrie in het groot, maar gelukkig zodanig georganiseerd dat men er zelden onaangenaam door wordt getroffen. Met parkeerterreinen die aan duizenden auto's een plaatsje bieden, een cafetaria waar evenzovele mensen vlot van een gevarieerde maaltijd kunnen worden voorzien, een gigantisch motel, een eenvoudig en een luxe hotel die er beide mogen wezen, een congresgebouw, een ruime winkel waar verantwoorde copieën worden verkocht van meubelen, tin, zilver, porselein en aardewerk, waarvan het origineel tijdens de rondgang door de diverse interieurs is te zien en nog veel meer³⁾, is men op een grote stroom van

¹⁾ Hierbij mag niet worden vergeten, dat de kosten van materialen en lonen toen aanmerkelijk lager waren, waardoor met dit bedrag aanzienlijk meer dan tegenwoordig kon worden bereikt.

²⁾ „Colonial Williamsburg” is de oude kern van de stad, zoals die er tussen 1698 en 1780 (het jaar waarin het de functie van hoofdstad verloor omdat Richmond daartoe gunstiger gelegen werd geacht) moet hebben uitgezien en nu door Colonial Williamsburg Incorporated wordt gerestaureerd en geëxploiteerd.

³⁾ Dit alles zo gesitueerd dat het van het gerestaureerde gedeelte uit niet is te zien, maar wel gemakkelijk is te bereiken.

bezoekers berekend⁴) en kan door de werkelijk enorme belangstelling de exploitatie van Colonial Williamsburg rendabel worden gemaakt.

Dank zij de grootscheepse opzet van Francis Nicholson's plan beschikt Colonial Williamsburg bovendien over ruimte! In de Zaanse Schans tracht men bewust de weerspiegeling van een typisch oud-zaans dorp te geven, waar, omdat al het verkeer immers toch over het water ging, juist van oudsher met de ruimte gewoerd werd; voor toerisme bleef er niet zo heel veel van over.

Niet in de vaderlandse, maar in de economische geschiedenis van ons land heeft de Zaanstreek een unieke plaats ingenomen en dit, zowel als het dorpse karakter, maakte dat er tot voor kort in de Zaanse Schans maar weinig was en kon zijn, om allen die er kwamen veel meer dan de (noodgedwongen) hierheen verplaatste molens en het uiterlijk van een aantal voorbeelden van de oud-zaanse houtbouw te laten zien. Hierin kwam al verbetering toen het winkeltje

van de Rozengracht was ingericht, zodat er het zeefdrukken kon worden gedemonstreerd.

Als straks bovendien in „het Noorderhuis” enkele stijkamers te bezichtigen zullen zijn, het Bakkerij Museum aan het Zeilenmakerspad is geopend en de loodsen met permanente en wisselende tentoonstellingen voor het publiek toegankelijk worden, zal er in het buurtje meteen veel meer te beleven zijn.

De Zaanse Schans en Colonial Williamsburg hebben ieder een eigen charme, maar kunnen zij in één adem worden genoemd? Ik geloof het niet. De punten van overeenkomst zijn zo gering dat een vergelijking in wezen niet is te maken; daarvoor mist het mijns inziens in vrijwel alle opzichten iedere grond.

Dr. M. A. Verkade

⁴) Hetgeen niet wil zeggen dat toen men op 16 augustus 1966 ruim een miljoen belangstellenden kreeg te verwerken het niet grandioos uit de hand gelopen is!

WILLIAMSBURG'S MEEST HISTORISCHE STRAAT VAN AMERIKA:
DE DUKE OF GLOUCESTER STREET

KONINGIN JULIANA KOMT NAAR DE ZAAANSE SCHANS

In juni zal Koningin Juliana de koopmanshuizen D'Mol en Noorderhuis alsmede het bakkerijmuseum openen. De koopmanshuizen – het is te zien aan de plaat, die U bij het 10 jarig bestaan hebt ontvangen – zijn van buiten reeds geheel gerestaureerd. Het huis d'Mol zal worden verhuurd. In het Noorderhuis zullen stijklkamers worden ingericht, die voor het publiek toegankelijk zijn. Ook de restauratie van Hazepad 11 (Zaandijk) vordert gestadig. Hierin zal het Bakkerijmuseum worden ondergebracht. Van alle kanten kwamen de toezeggingen voor dit museum binnen. Ook hier wordt inwendig met man en macht gewerkt om alles vóór het hoog bezoek in gereedheid te hebben.

GOED JAARS ENDJES

* Het aanzien van 't Zeilenmakerspad

De brug die van de Kalverringdijk toegang geeft tot het Zeilenmakerspad is gereed gekomen. Aan de z.g. overtuinen van de percelen wordt hard gewerkt.

* Het glop en de steiger

Het glop tussen het prentenwinkeltje en de mosterdmolen is nu bestraat, hoewel gedeeltelijk, want er is een ander deel schelpenpad.

De flinke steiger die er nu al is zal deze zomer in een behoefte voorzien.

* Het pakhuis „de Lelie” als museum

Voorbereidingen worden getroffen om als dit pakhuis herbouwd zal zijn, hierin de Natuur-Historische verzameling onder te brengen van de Zaanse Natuur Historische Vereniging. Reeds heeft de Stichting een bedrag van f 40.000 ontvangen voor de exploitatie van dit museum.

* Nieuw Parkeerterrein

Het ziet er naar uit dat over het nieuwe parkeerterrein ten Oosten van de Schans in de tweede helft van 1972 beschikt zal kunnen worden. Dat is dan de „aanloop” voor het complex: Houten boerderij en tentoonstellingsloodsen waarover in ons nr. van december 1970 geschreven werd.

* Weg niet dóór de Kalverpolder

Naar het zich laat aanzien zijn de kansen groot, dat na de inspraak, de geprojecteerde weg Zaandam-Wormer om de Kalverpolder heen geleid zal worden. Er zijn zelfs drie alternatieven die nu nog bestudeerd worden.

PLAAT 10-JARIG BESTAAN

Veel blijde reacties mochten wij ontvangen; ook vragen. Eén ervan betrof nadere bijzonderheden over de afbeelding. Welnu het zijn de koopmanshuizen: „Het Noorderhuis” en „d'Mol”; zij staan met het front aan de Zaanzijde-Kalverringdijk, ten noorden van restaurant „De Walvis”.

Vereniging „Vrienden van de Zaanse Schans”

Goegekeurd bij K.B. van 16 augustus 1967

Secretariaat: R. de Hoog, J. Bestevaerstr. 2, Koog a/d Zaan

Penningmeester: D. de Boer Ezn.,

Evertsenstraat 1, Wormerveer

Postgiro 742899 ten name van:

Penningmeester Ver. Vrienden van de Zaanse Schans, Wormerveer

BERICHTEN

DE OPBERGMAP VOOR HET ORGAAN!!

De tweede druk van de opbergmap zal vooral onze nieuwe leden interesseren. Want hij is in de eerste plaats bedoeld om ons orgaan „Anno 1961” op te bergen.

Voor wie van het begin af aan lid is is hij ook belangrijk, want nog slechts enkele nummers en de eerste map is vol; haast U dus om deze tweede aan te schaffen.

Op zichzelf is het al een bijzondere map, gemaakt als hij is van z.g. Zaans Bord, vervaardigd in de laatste papiermolen ter wereld, genaamd „De Schoolmeester”.

De prijs is f 5.—, franco per post f 6.—. Te bestellen bij onze 2e secretaris B. IJskes, Zonnewijzerspad 6, Zaanse Schans, Zaandam (postgiro 626379).

Ook af te halen Parkstraat 44, Zaandam.

NIEUWE LEDEN VAN HARTE WELKOM!

Amsterdam:

Mej. M. M. Dekker

De heer E. van Eijk

De heer L. J. van Olst

De heer J. A. Regtuijt

Assendelft:

Mej. A. M. Thewissen

Delft:

De heer B. C. Weidema

Diemen:

De heer H. Meijer

Heemstede:

De heer D. Laan

Mej. E. Pauw

Zaandijk:

Mevr. Amons-Weggemans

Zaandam:

De heer D. J. de Groot

Mej. A. Jak

De heer P. Mooy

Mej. H. J. Nachbar

De heer J. Pieters

De heer Joh. A. de Rot

De heer D. Stoffers